

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДОНЕЦЬКИЙ
АРХЕОЛОГІЧНИЙ
ЗБІРНИК

№ 15

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ДОНЕЦЬКИЙ
АРХЕОЛОГІЧНИЙ
ЗБІРНИК**

2011 № 15

**НАУКОВИЙ ЩОРІЧНИК
ЗАСНОВАНИЙ 1992 р.**

Донецьк – 2011

ББК Т4 (45)
УДК 902 (4-11)
Д 673
ISSN 2218-2284

**Донецький археологічний збірник. – № 15. – Донецьк: Вид-во
Донецьк. ун-ту, 2011. – 229 с.**

У збірці вміщено статті з проблем археології Східної Європи та суміжних регіонів від первісних часів до середньовіччя, публікації матеріалів археологічних розкопок і музейних колекцій, хроніку.

Головний редактор:

ЛИТВИНЕНКО Р.О.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

Відповідальний секретар:

КОЛЕСНИК О.В.

– к.і.н., доц. (Донецький національний університет)

Редакційна колегія:

АНДРІЄНКО В.П.

– к.і.н., доц. (Донецький національний університет)

БЕСПАЛОВ М.Є.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

БРЕДІХИН А.В.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

ДОБРОВ П.В.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

ЗАЛІЗНЯК Л.Л.

– д.і.н., проф. (Інститут археології НАН України)

КРАПВІН О.В.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

ОТРОЩЕНКО В.В.

– д.і.н., проф. (Інститут археології НАН України)

ПОСРЕДНІКОВ В.О.

– к.і.н., доц. (Донецький національний університет)

СКОРИЙ С.А.

– д.і.н., проф. (Інститут археології НАН України)

ТЕМІРОВА Н.Р.

– д.і.н., проф. (Донецький національний університет)

ТОЛОЧКО П.П.

– акад. НАН України (Інститут археології НАН України)

ШЕПКО Л.Г.

– к.і.н., доц. (Донецький національний університет)

Рецензенти:

БАРАН В.Д.

– чл.-кор. НАН України, д.і.н.

РАЗУМОВ С.М.

– к.і.н. (Інститут археології НАН України)

Свідотство про держреєстрацію ЗМІ: КВ № 15946-4418Р від 13.11.2009 р.

Постановою Президії ВАК України від 23.02.2011 р. № 1-05/2 збірку внесено до Переліку наукових фахових видань України.

Друкується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету

© Донецький національний університет

© Забавін В.О., Загородня О.М. Колесник О.В.,
Куштан Д.П., Лисенко С.Д., Литвиненко Р.О.,
Мимоход Р.О., Отрощенко В.В., Панковський В.Б.,
Потапов В.В., Санжаров С.М., Усачук А.М.,
Федько В.Ф., Циміданов В.В., Шепко Л.Г., Шеф
О.В., Черних Є.О.

© Оригінал-макет: Литвиненко Р.О.

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY

**DONETSK
ARCHAEOLOGICAL
COLLECT**

2011 № 15

**SCIENCE ANNUAL COLLECT
LAUNCHED IN 1992**

Donetsk – 2011

Donetsk archaeological collection. – № 15. – Donetsk: Donetsk University Press, 2011. – 229 p.

The collection contains articles on problems of archeology of the East Europe and adjacent regions from a primitive epoch up to Middle Ages, publications of materials of archeological excavations and museum collections, the chronicle.

Editor-in-chief:

LYTVYNNENKO R.A. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)

Responsible secretary:

KOLESNYK A.V. – Ph.D., Assoc. professor (Donetsk National University)

Editorial board:

ANDRIENKO V.P. – Ph.D., Assoc. professor (Donetsk National University)
BESPALOV N.Ye. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)
BREDIHIN A.V. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)
DOBROV P.V. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)
ZALIZNIAK L.L. – Dr. Hab., Prof. (Institute of Archaeology of Ukraine's NAS)
KRAPIVIN A.V. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)
OTROSCHENKO V.V. – Dr. Hab., Prof. (Institute of Archaeology of Ukraine's NAS)
POSREDNIKOV V.A. – Ph.D., Assoc. professor (Donetsk National University)
SKORY S.A. – Dr. Hab., Prof. (Institute of Archaeology of Ukraine's NAS)
TEMIROVA N.R. – Dr. Hab., Prof. (Donetsk National University)
TOLOCHKO P.P. – Acad. of Ukraine's NAS (Institute of Archaeology of Ukraine's NAS)
SHEPKO L.G. – Ph.D., Assoc. professor (Donetsk National University)

Reviewers:

BARAN V.D. – Corresponding member of Ukraine's NAS, Dr. Hab.
RAZUMOV S.N. – Ph.D. (Institute of Archaeology of Ukraine's NAS)

Registration state certificate of mass media: KB № 15946-4418P from 13.11.2009

The collection is included in the List of scientific special editions of Ukraine by the Decision of Presidium of the Supreme Certifying Commission of Ukraine № 1-05/2 from 23.02.2011

Recommended for publishing by the Academic council of Donetsk National University

© Donetsk National University
© Chernykh E.O., Fedko V.F., Kolesnyk A.V., Kushtan D.P., Lysenko S.D., Lytvynenko R.A., Mimokhod R.A., Otruschenko V.V., Pankovskiy V.B., Potapov V.V., Sanzharov S.N., Schaef A.V., Shepko L.G., Tsimidanov V.V., Usachuk A.N., Zabavin V.O., Zagorodnia O.N.
© Original-breadboard model: Lytvynenko R.A.

ЗМІСТ

Статті

Литвиненко Р.О. Обряд вторинного поховання в культурах бабинського кола	7
Мимоход Р.А. Про загадкові кістяні конуси у комплексах лолінської та дніпро-донської бабинської культур	36
Циміданов В.В. Орнамент з “віями” на поховальній кераміці зрубної культури	48
Загородня О.М. Експериментально-трасологічні дослідження знарядь металовиробництва: історія та перспективи	78
Шепко Л.Г. Азійський Боспор у археологічних дослідженнях останніх десятиріч (1985-2010 рр.)	88

Публікації

Колесник О.В., Давиденко В.В., Коваль Ю.Г. “Скарб” кременевих виробів з околиць с. Богородичне в Донецькій області (басейн р. Сіверський Дінець, Південно-Східна Україна)	104
Санжаров С.М., Черних Є.О. Кургани у верхів'ях річки Жеребець біля с. Райгородка ..	117
Лисенко С.Д., Куштан Д.П., Панковський В.Б., Федько В.Ф. Пам'ятки межі середньої – пізньої бронзи біля с. Безпальче на Супої	133
Усачук А.М., Потапов В.В. Щитковий псалій з поселення доби бронзи Варенівка III зі Східного Надазов'я	148
Забавін В.О. Курганний могильник зрубної культури біля східної околиці м. Маріуполя	161
Потапов В.В., Шеф О.В. Курган доби пізньої бронзи у нижній течії ріки Чир	171

Дискусії

Отрощенко В.В. З приводу незабутої містифікації	184
--	-----

Хроніка

Литвиненко Р.О. “Курганна” археологія в житті та студіях Станіслава Никифоровича Братченка (світлої пам'яті видатного вченого)	188
Литвиненко Р.О. Тихон Олексійович Шаповалов: у витоків донецької археології (доброї пам'яті людини і науковця)	201
Усачук А.М. “45 років мого життя пов'язано з археологією” (про Віктора Федоровича Клименка)	212
Відомості про авторів	228

CONTENTS

Articles

Lytvynenko R.A. Secondary burial ritual in cultures of Babyne Circus	7
Mimokhod R.A. About disputable bone cones in the complexes of Lola and Dnieper-Don Babyne Cultures	36
Tsimidanov V.V. Ornament with “eyelashes” on the Timber-grave Culture burial’s ceramics	48
Zagorodnia O.N. Experimental and traceological research of the metal production tools: history and perspectives	78
Shepko L.G. The Asian Bosphorus in the archaeological researches of last decades (1985-2010)	88

Publications

Kolesnyk A.V., Davydenko V.V., Koval Yu.G. “Treasure” of flint products from vicinities of w. Bogorodychne in Donetsk region (pool of r. Severski Donets, Southeast Ukraine)	104
Sanzharov S.N., Chernykh E.O. Burial mounds in riverheads of Zherebets river near Raygorodka village	117
Lysenko S.D., Kushtan D.P., Pankovskiy V.B., Fedko V.F. Middle and Late Bronze Age sites near Bepalche on Supoi river	133
Usachuk A.N., Potapov V.V. Shield-shaped cheek-piece from the dwelling-place of Bronze Age Varenovka III from the North-Eastern Azov	148
Zabavin V.O. The Timber-grave culture barrows near the East outskirts of Mariupol city	161
Potapov V.V., Schaef A.V. Late Bronze Age tumulus in lower Chir-river basin	171

Discussions

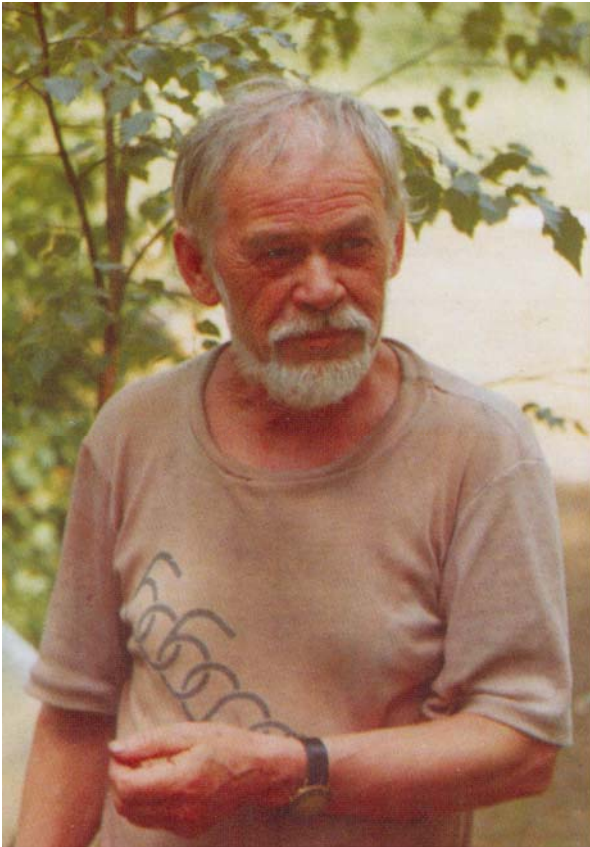
Otroschenko V.V. In occasion of not forgotten mystification	184
--	-----

Chronicle

Lytvynenko R.A. "Kurgan's" archeology in Stanislaw N. Bratchenko's life and researches (light memory of an outstanding scientist)	188
Lytvynenko R.A. Tikhon A. Shapovalov: at sources of Donetsk archeology (good memory of the person and the scientist)	201
Usachuk A.N. “45 years of my life are connected with archeology ...” (about Victor F. Klymenko)	212
Data about authors	228

ХРОНІКА

“КУРГАННА” АРХЕОЛОГІЯ В ЖИТТІ ТА СТУДІЯХ СТАНІСЛАВА НИКИФОРОВИЧА БРАТЧЕНКА (світлої пам'яті видатного вченого)

21 лютого 2010 року відійшов у вічність видатний український археолог Станіслав Никифорович Братченко.

Народився Станіслав Братченко 9 вересня 1936 р. у сел. Красний Луч на Луганщині. Саме тут, у степах Донбасу, зародилася любов питливого хлопця до історії. Після закінчення середньої школи, 1955 р. він вступив до історичного факультету Ростовського університету, звідки після другого курсу (1957 р.) перевівся на історичний факультет Ленінградського університету, який закінчив у 1959 р. Після цього кілька місяців працював у новочеркаському Музеї історії донського козацтва, а надалі (1960-1964 рр.) – науковим співробітником та завідувачем археологічного заповідника “Танаїс”, що входив до структури Ростовського обласного краєзнавчого музею. Протягом 1964-1967 рр. навчався в очній аспірантурі Інституту археології АН УРСР, по закінченні якої успішно захистив кандидатську дисертацію¹. Від 1967 р. С.Н. Братченко працював молодшим науковим

співробітником², а з 1980 р. – старшим науковим співробітником Інституту археології АН УРСР (НАН України). 2003 р. дослідник вийшов на заслужену пенсію, продовжуючи активну й плідну наукову працю.

Найвагоміше місце у польових дослідах і наукових інтересах С.Н. Братченка посідала т.зв. “курганна” археологія. Розпочавшись з розкопок могил-курганів Нижньої Донщини, вона мала своє продовження на новобудовах України. У 1967 р. С. Братченко досліджував кургани у складі Інгульської експедиції ІА АН УРСР на Миколаївщині. До речі, образ саме того Слави Братченка, спокійного та інтелігентного, цікавого і романтичного, який вечорами біля багаття або в наметі читав вірші І. Драча, В. Коротича та інших українських поетів, закарбувався у пам'яті тодішніх донецьких студентів-істориків (О. Задніпровського, С. Котляр-Нестерцової та ін.), що проходили археологічну практику на базі експедиції,

¹ Братченко С.Н. Периодизация памятников средней бронзы бассейна Нижнего Дона: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.06 – “Археология” / Ин-т археол. АН УССР. – К., 1969. – 17 с.

² Протягом 1973-1977 рр. С.Н. Братченко, очолюючи новобудовні експедиції Інституту археології, значився молодшим науковим співробітником Інституту зоології АН УРСР (за переведенням).

очолюваної О.Г. Шапошніковою. Надалі, у 1969-1970 рр., С. Братченко розкопував кургани у Надпоріжжі (Запорізька й Дніпропетровська обл.).

Від 1971 р. розпочалася десятирічна новобудовна епопея на рідній Луганщині, де С.Н. Братченко керував Сіверськодонецькою (1972-1973 рр.), Другою Сіверськодонецькою (1976 рр.) і Донецькою (1977-1980 рр.) експедиціями ІА АН УРСР. Протягом цього часу було розкопано десятки курганів на теренах Ворошиловградської та Донецької обл., в яких досліджено сотні поховань від пізнього енеоліту до середньовіччя включно. Крім того, археологічними розвідками цих експедицій виявлено чимало інших пам'яток, від стоянок пізньопалеолітичного часу до кочовищ середньовічної доби. Неоцінним надбанням новобудовного десятиліття на сході України слід визнати й підготовку в лавах донецьких-сіверськодонецьких експедицій цілої когорти висококваліфікованих археологів-польовиків – Я.П. Гершковича, О.Р. Дубовської, В.К. Кульбаки, І.О. Післарія, В.Г. Самойленка, С.М. Санжарова, О.М. Смирнова, А.М. Усачука тощо, – яких слушно вважають вихованцями *польової школи С.Н. Братченка*³.

Протягом 1980-х рр. С.Н. Братченко брав участь у новобудовних дослідженнях курганів Черкащини (1983, 1986, 1987 рр.) і Одещини (1989 р.).

На початку 1990-х рр. Станіслав Никифорович знову повертається на Луганщину, але тепер вже у якості наукового консультанта спочатку Центрально-Донецької експедиції ІА НАНУ (начальник Ю.М. Бровендер), а потім експедиції науково-дослідної лабораторії, згодом Центра “Спадщина” Східноукраїнського національного університету (керівник С.М. Санжаров). У складі останньої С.Н. Братченко протягом шести польових сезонів (1998-2003 рр.), доки дозволяло здоров'я, приймав участь у розкопках курганів і поселень на Лівобережжі Сіверського Дінця.

Доба новобудовних розкопок для С.Н. Братченка стала не лише періодом нескінченного череззмужжя важких польових сезонів з міжсезонними підготовки наукових звітів. Важливим її надбанням, окрім власне здобутого масиву археологічних матеріалів, слід вважати набутий досвід з методики археологічних дослідів. Методиці розкопок могил-курганів С.Н. Братченко приділяв неабияку увагу, підходячи до неї не лише відповідально, а й творчо, як справжній митець у своїй справі⁴. Причому методики розкопок і фіксації постійно удосконалювалися, в міру знайомства з новими різновидами археологічних об'єктів. Серед методичних норм і *now how*, що їх було впроваджено як систему експедиціями під орудою С.Н. Братченка та І.О. Післарія, можна назвати використання топографічних планів могильників і окремих курганів, повне розкриття курганного насипу, розкопки методом паралельних траншей з використанням бульдозерів і скреперів, фіксація частих стратиграфічних перетинів (зокрема й дзеркальних їхніх розворотів), відстань між якими визначається шириною ножа/ковша землерийних механізмів (2,5-3 м), а можливості й проміжних профілів (через 0,5-1,5 м), використання компресорів для розчистки кам'яних підкурганних конструкцій та насосів для дослідження об'єктів на рівні ґрунтових вод, обов'язкова фіксація всіх розкритих об'єктів і речових матеріалів у відповідних масштабах (плани і перетини курганів щонайменше 1:50, поховань – 1:10, з додатковими збільшеними кресленнями деталей насипів/брівків і поховань, для “мікрооб'єктів” останніх – навіть у масштабі 1:1), укладання багаторівневих планів курганів (за кількома стратиграфічними горизонтами) тощо. Нормою і правилом для цих експедицій було максимальне збирання антропологічного, археозоологічного та іншого природно-органічного матеріалу, який, на думку С.Н. Братченка, має надати результати у майбутній перспективі,

³ **Древние культуры Восточной Украины.** – Луганск: Изд-во ВУГУ, 1996. – С. 6; **Клименко В.Ф.** Мой путь в археологии: романтика и реальность. – Донецк, 2008. – С. 32; **Кротова О.О.** Школа польових досліджень С.Н. Братченка / О.О. Кротова // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: СУНУ, 2006. – С. 8-9.

⁴ **Телегін Д.Я.** Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів / Д.Я. Телегін, С.Н. Братченко // Археологія. – 1974. – Вип. 13. – С. 105-109.

зокрема через мікроаналізи решток, а також залученням на той час недоступних даних аерофотозйомки⁵. Водночас, науковець не міг миритися з тими недоліками, що траплялися у польовій практиці та кабінетній (звітній) роботі, іноді й свідомих порушень елементарної методики, новобудовними експедиціями. Серед них дослідник називав: брак стратиграфічних перетинів-брівок насипів, часте зрізання верхніх контурів конструкцій поховальних споруд, застосування механізмів там, де можливі ручні роботи, відсутність фіксації викидів у плані, хаотичність в орієнтації креслень і перетинів, недбалість у виконанні креслярських і рисунково-графічних робіт, безсистемність умовних скорочень, відсутність у звітах планів могильників, їхніх прив'язок до населених пунктів, відкритих шифрів на знахідках і документації тощо⁶. Відгомін того обурення і душевного болю від подібних розкопок можна знайти на сторінках і обкладинках деяких звітів, що зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України, у вигляді написів синім або червоним олівцем, що їх залишив С.Н. Братченко (подекуди почерк важко розібрати, там – <...>):

*“Загублені кургани!!!
Нюрнберг не за горами...”*

Чи таке: *“Піонери м. Єнакієве копають краще
за університетську експедицію!”*

*“... стільки хиб, недоліків, але це система
ІА і інші експедицій – автори <...>
невинні, бо не знають, що роблять і для
чого – А Нюрнберзький процес незабаром ...
С. Братченко”*

Або такий, не доведений до досконалості, поетичний експромт визрів у голові науковця після ознайомлення з черговим науковим звітом⁷:

*“Спинився час
І його діти ...
Макирейдери тисячоліть ...
Волає Йосип Бродський
[Країни Рад відомий дармоїд,
Що висланий із ленінського раю]
На ниви Заходу, щоб
сісти буття у кошик
Нобеля, з лози Ниви й Дніпра.*

*То що ж намулюємо ми?
Сини джерел землі – людини?
Які обвалюються на наші плечі стелі
Не хочу ними тут – пустелі
Бандити Хроносу
Дідьки Вітчизни
Нюрнберг катує наші ребра
Нюрнберг у даліні – а лави
Вже готові сідаймо, вип'ємо з дороги”*

⁵ Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов / С.Н. Братченко // Археологические исследования в зонах мелиорации: итоги и перспективы их интенсификации: тез. науч.-практич. конф. – Л.: Наука, 1985. – С. 74.

⁶ Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов. – С. 74-75.

⁷ НА ІА НАНУ. – № 1987/107, альбом № 7.

Другою важливою справою і одночасно клопотом, яким переймався С.Н. Братченко, було донесення отриманої в результаті розкопок інформації до наукового загалу. За новобудовної доби склалася недобра, якщо не сказати шкідлива, для науки практика виконання і перевиконання планів розкопок курганів і нагромадження кілограмів наукових звітів і центнерів артефактів, для котрих почасти не створювалося належних умов зберігання та інформація про які зазвичай не виходила за межі архівів і фондосховищ. Ця безглузда, з точки зору науки, гонитва за археологічними “рекордами” викликала неприйняття розумних вчених. Ось як писав за це С.Н. Братченко: “Парадокс у тім, що артефакти, які збереглися протягом століть і навіть тисячоліть, важко зберегти, адекватно зафіксувати і зробити загальнодоступними. В цій ситуації превалювання масових розкопок над зберіганням інформації – небезпечна тенденція, що викликає занепокоєння. Тисячі курганів переважно не опубліковані, чимало матеріалів старих розкопок повністю чи частково загинули або знецінені”⁸.

Неабияку увагу дослідник приділяв і справі публікації здобутих розкопками археологічних джерел. В період “тезових” видань, який охоплював переважно 1980-і рр., С.Н. Братченко пропагував необхідність переходу до публікацій з ілюстраціями: “Чималу шкоду наносить згубна традиція у подачі інформації – домінування словесної форми (недосконалої кодової, знакової системи) над графічною, найбільш адекватною археологічним джерелам. Саме це призводить до девальвації більшої частки дослідів, зокрема й опублікованих. Збереження і публікація (або графічне тиражування) без втрати інформації велетенського фонду джерел, що постійно зростає, – серйозна проблема, від розв’язання якої залежить подальший поступ у розвитку науки. Через відсутність масових публікацій (як і пошукової інформаційної системи) вже стали неможливими праці широкого регіонального охоплення, обґрунтовані сучасним станом джерел. Пом’якшити гостроту проблеми могла б зміна виду публікацій, відмова від непотрібного дублювання інформації. Підвищення статусу графічної інформації як основної з підпорядкованою роллю словесної зробили б їх змістовнішими і місткішими”⁹. А ось інші красномовні рядки: “... усім фахівцям цілковито ясно, що основною формою джерелознавчих публікацій має бути графічна – графічний текст – основна мова науки, що ґрунтується винятково на предметах матеріальної (видимої) культури. Між тим, усілякі обмеження графіки (сумнозвісне співвідношення на користь словесного тексту, дефіцит археологічно освічених художників), чимало знижує інформаційну цінність публікацій. Надто дрібні, такі, що почасти не читаються, рисунки, креслення, низька якість світлин, часта відсутність необхідних позицій, масштабів, хаотичність у позиціях (“танцюючі стрілки” планів курганів і поховань) – все це наслідок підпорядкованого, приниженого статусу графічного тексту”¹⁰. Або таке: “Парадоксально, на жаль, що навіть у рідкісних виданнях ми публікуємо переважно свої побудови, а пам’ятки залишаються на другому плані і подаються у “зруйнованому” нами вигляді, вирваному з контексту. Вина тому – чиновницьке зневажливе ставлення до графіки як простого ілюстративного елемента, хоча й зараз саме графічні форми подання інформації є найбільш прогресивними в усіх галузях науки. По-можливості адекватна публікація джерел сприятиме їхньому збереженню, підвищенню суспільного престижу і забезпечить їм тривале життя”¹¹.

⁸ Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов. – С. 75.

⁹ Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов. – С. 75; див. також: Братченко С.Н. Некоторые итоги исследования памятников бронзового века Донецкого региона / С.Н. Братченко // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: тез. докл. обл. науч.-практич. семинара. – Донецк, 1987. – С. 38.

¹⁰ Братченко С.Н. Северскодонецкие катакомбные погребения на реке Красной / С.Н. Братченко, М.Л. Швецов // Катакомбные культуры Северного Причерноморья: источники, проблемы, исследования. – К., 1991. – С. 165.

¹¹ Братченко С.Н. Некоторые итоги исследования памятников бронзового века Донецкого региона. – С. 36-38.

Саме цих принципів дотримувався сам С.Н. Братченко, готуючи матеріали до публікацій, в чому легко переконатися, ознайомившись з ними. Ці засади залишаються актуальними й наразі.

На жаль, переважна більшість матеріалів новобудовних експедицій, якими С.Н. Братченкові довелося керувати на Луганщині, залишилися невиданими, що неодноразово з болем у серці констатував сам науковець. Але саме він, і ніхто інший, докладав всіляких зусиль, аби хоча б частково втілити в життя цю важку і водночас важливу справу. Її реалізації дослідник присвятив два останні десятиріччя свого життя. Протягом цього періоду, особливо останніх десяти років, С.Н. Братченко самотужки¹², не маючи вже належного здоров'я і найбільше страждаючи від браку зору, так необхідного для цієї кропіткої роботи, підготував і опублікував величезний масив курганних матеріалів з розкопок 1970-х рр. на Луганщині й Донеччині¹³.

Невід'ємною складовою наукових студій, які С.Н. Братченко ніколи не припиняв, було постійне відслідковування нових археологічних матеріалів, як за публікаціями, так і за звітами, що поступали до інститутського архіву. Особливо уважно він пильнував за матеріалами нових розкопок на Сході України – в басейні Сіверського Дінця і Надазів'ї, а також на сусідній Донщині, якими (перш за все катакомбними, а вибірково – ямними і бабинськими) постійно поповнював свій особистий архів. Можу стверджувати, що С.Н. Братченко володів найповнішим фондом катакомбних курганних матеріалів Сіверськodonеччини й суміжних регіонів, а за великим рахунком – всієї катакомбної області.

Не беруся всебічно оцінювати науковий доробок С.Н. Братченка, оскільки його творча спадщина заслуговує на окреме, причому всебічне й ретельне вивчення. Натомість відзначу притаманну майже всім його працям, навіть публікаційного характеру, неабияку ґрунтовність та інформативність, я би навіть сказав енциклопедичність. Це найбільшою мірою проявилось в його монументальних статтях, що побачили світ протягом останнього десятиріччя переважно в луганських виданнях, декотрі з яких (об'ємом до 8 і навіть 11 друкованих аркушів) дорівнюють книжковим стандартам. Окрім того, що ними автор ввів до наукового обігу величезний фонд джерел, накопичених протягом 1970-х років на Сході України, вони супроводжуються докладним і ретельним аналізом поховального обряду і реманенту, культурно-хронологічною оцінкою матеріалів (особливо ранньої-середньої бронзи), завжди підкріпленими чисельними статистичними даними, типологічними

¹² Реалізація цієї масштабної справи, вочевидь, була б неможливою без сприяння і практичної допомоги у доведенні матеріалів до публікації, що їх здійснював колектив наукової археологічної лабораторії "Спадщина" Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля і особисто її керівника С.М. Санжарова.

¹³ **Братченко С.Н.** Второй и шестой николаевские курганы на Луганщине / С.Н. Братченко // ДСПК. – Т. II. – Запорожье, 1991. – С. 52-62; **Братченко С.Н.** Перший Миколаївський курган на Луганщині / С.Н. Братченко // Поховальний обряд давнього населення України. – К.: НМК ВО, 1991. – С. 89-103; **Братченко С.Н.** Северскodonецкие катакомбные погребения на реке Красной / С.Н. Братченко, М.Л. Швецов // Катакомбные культуры Северного Причерноморья: источники, проблемы, исследования. – К., 1991. – С. 165-186; **Братченко С.Н.** Курганы у сел Песчаное и Раздольное в Приазовье / С.Н. Братченко // ДАС. – Вып. 7. – Донецк, 1997. – С. 116-129; **Братченко С.Н.** Могили бронзової доби в басейні р. Деркул / С.Н. Братченко // МИАВУ. – № 1. – Луганск: Изд-во ВУНУ, 2003. – С. 162-225; **Братченко С.Н.** Бахмутовская курганная группа / С.Н. Братченко, Я.П. Гершкович // МИАВУ. – Луганск: Изд-во ВУНУ, 2003. – № 1. – С. 247-276; **Братченко С.Н.** Прадавня Слобожанщина: Сватівські могили-кургани III тис. до н.е. та майдани / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 2. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2004. – С. 65-190; **Братченко С.Н.** Погребения эпохи энеолита и бронзового века Александровского кургана № 9 на р. Лугань / С.Н. Братченко, Ф.Р. Баллонов, Я.П. Гершкович // МДАСУ. – № 3. – Луганськ: Вид-во СУНУ, 2004. – С. 30-74; **Братченко С.Н.** Олександрівські могили-кургани в долині Лугані / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 8. – Луганськ: Вид-во СУНУ, 2008. – С. 134-217; **Братченко С.Н.** Миколаївські могили-кургани в пониззі р. Луганка / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 9. – Луганськ: Вид-во СУНУ, 2009. – С. 137-197.

зіставленнями й аналогіями, нерідко аналітичними мапами. За відсутності узагальнюючих монографічних праць по катакомбних курганних могильниках Сіверськодонецчини, саме ця серія публікацій С.Н. Братченка, без перебільшення, ще довго виконуватиме роль справжнього довідника з означеної проблематики.

Уважний читач мав побачити, що культурно-таксономічні та хронологічні побудови С.Н. Братченка щодо катакомбних старожитностей протягом останнього десятиріччя перетерпіли певних, подекуди доволі принципових корегувань і уточнень, тоді як базові положення кандидатської дисертації автора, втілені в його хрестоматійній монографії¹⁴, у більшості своїй витримали перевірку часом. В якості найбільш значущих досягнень цього періоду, якими дослідник збагатив науку, я би назвав: 1) обґрунтування концепції катакомбної культурогенези¹⁵; 2) виділення донецько-донської катакомбної культури з її трьома хронологічними етапами: раннім або переддонецьким, середнім або класичним донецьким і пізнім; 3) монографічна характеристика і оцінка раннього етапу донецької катакомбної культури¹⁶; 4) виділення локальних груп донецько-донської (донської) катакомбної культури: Донські лівобережна і правобережна, Сватівська, Айдаро-Деркульська, Осколо-Краснянська, Донецько-Оскольська, Бахмутсько-Берекська, Донецько-Луганська¹⁷; 5) монографічна публікація Левенцівської фортеці та ґрунтовна характеристика кам'яньсько-левенцівської групи пам'яток¹⁸; 6) обґрунтування прив'язки культурних утворень середньої бронзи півдня Східної Європи (катакомбні, бабинська) до шкали відносної хронології Середньої Європи¹⁹. Нам довелося особисто перевірити і в певній частині уточнити ці хронологічні побудови С.Н. Братченка²⁰, переконавшись у їхній ґрунтовності.

Особливо зауважу на обґрунтованій і частково реалізованій С.Н. Братченком на Донецько-Донських матеріалах методиці культурно-таксономічного групування пам'яток катакомбної культурної області. Цілком зрозуміло, що ця методика, викладена, на жаль, не в розгорнутому, а стислому вигляді, у формі рекомендацій щодо визначення перспективи і напрямів подальших дослідів. Наведу лише одну цитату, що містить у собі ці наставлення і яку можна вважати за своєрідний дороговказ провідного вченого своїм наступникам: “На часі створення детальної класифікації з урахуванням видів орнаменту, її картографії, виокремлення знахідкових груп за зустрічаємистю типів і варіантів, а на цій основі і локальних культурних груп-варіантів з усіма їх зв'язками і переходами (спільними і специфічними ознаками) та з кількісними показниками. Тільки після цього та з прилученням інших категорій матеріалів можна будувати обґрунтовані культурно-історичні реконструкції”²¹.

¹⁴ **Братченко С.Н.** Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы / С.Н. Братченко. – К.: Наук. думка, 1976. – 251 с.

¹⁵ **Братченко С.Н.** Донецька катакомбна культура раннього етапу: у 2 ч. / С.Н. Братченко. – Луганськ: Шлях, 2001. – 200 с.

¹⁶ **Братченко С.Н.** Донецька катакомбна культура раннього етапу: у 2 ч. / С.Н. Братченко. – Луганськ: Шлях, 2001. – Ч. 1. – 76 с.; Ч. 2. – 124 с.

¹⁷ **Братченко С.Н.** Рідкісні бронзові знаряддя з катакомб Сіверськодонецчини та Донщини III тис. до н.е. / С.Н. Братченко, С.М. Санжаров. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2001. – С. 91-96; **Братченко С.Н.** Прадавня Слобожанщина: Сватівські могили-кургани III тис. до н.е. та майдани / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 2. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2004. – С. 179-185.

¹⁸ **Братченко С.Н.** Левенцовская крепость. Памятник культуры бронзового века / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2006. – С. 32-311.

¹⁹ **Братченко С.Н.** Донецька катакомбна культура раннього етапу. – Ч. 1. – С. 42-49.

²⁰ **Литвиненко Р.О.** Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – С. 18.

²¹ **Братченко С.Н.** Рідкісні бронзові знаряддя з катакомб Сіверськодонецчини та Донщини III тис. до н.е. – С. 96.

Мені вже неодноразово, як в історіографічних нарисах, так і принагідній статті, доводилося висловлюватись стосовно неоціненого внеску С.Н. Братченка у розробку проблематики бабинської культури і загалом проблематики перехідної доби від середньої до пізньої бронзи²². Серед цих безсумнівних заслуг наразі виділю такі: 1) обґрунтування, разом із С.С. Березанською, бабинської культури в номенклатурній системі археологічних утворень бронзового віку Східної Європи²³, що дає мені підстави називати цих видатних українських вчених, відповідно, “матір’ю” і “батьком” бабинської культури; 2) чітке встановлення місця бабинської культури в системі відносної хронології бронзового віку²⁴; 3) стимулююча роль у справі визначення поховального обряду бабинської культури²⁵; 4) обґрунтування найбільш об’єктивної концепції бабинської культуригенези²⁶; 5) обґрунтування доречності вжитку епонімної назви “бабинська культура”, на противагу КБК²⁷; 6) виділення й характеристика кам’яньсько-левенцівської культурної групи посткатакомбного/бабинського часу з монографічним виданням однієї з епонімних пам’яток²⁸; 7) випередження і стимулювання процесу виділення паралельного Бабиному посткатакомбних культурних утворень у Степовому Передкавказзі²⁹.

Щойно висвітленими аспектами далеко не обмежувалися інтереси і результати наукових пошуків С.Н. Братченка. Звичайно до них слід додати його цікаві наробітки по курганних старожитностях енеолітичного–ранньобронзового часу, дослідження у галузі палеоекономіки доби палеометалу, зброярства і військової справи, оригінальні розвідки з реконструкції вбрання і гарнітуру прикрас давніх скотарів тощо. Станіслав Никифорович залишив по собі неоціненний спадок, і не лише науковий, а й соціокультурний – як непересічна і доволі оригінальна творча особистість, один з типажів субкультури українства. У належному та всебічному опрацюванні цієї спадщини і розробці намічених С.Н. Братченком напрямів вбачається цікава дослідницька перспектива.

Список наукових праць С.Н. Братченка

1. **Братченко С.Н.** Правобережное Мокро-Чалтырское городище / С.Н. Братченко // СА. – 1957. – № 2. – С. 188-196.

²² **Литвиненко Р.А.** К истории изучения бабинской культуры / Р.А. Литвиненко // Археология восточноевропейской лесостепи. – Вып. 16: Археология в российских университетах. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 2002. – С. 78-89; **Литвиненко Р.О.** Бабинська культура у фокусі археологічних студій С.Н. Братченка (до 70-річчя вченого) / Р.О. Литвиненко // Археологія. – 2007. – № 3. – С. 116-119; та ін.

²³ **Братченко С.Н.** Пам’ятки багатоваликової кераміки / С.Н. Братченко // Археологія Української РСР: у 3 т. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 1. – С. 334-344; та ін.

²⁴ **Братченко С.Н.** Багатошарове поселення Лівенцівка I на Дону / С.Н. Братченко // Археологія. – 1969. – Т. XXII. – С. 216-231; та ін.

²⁵ **Братченко С.Н.** Миколаївські могили-кургани в пониззі р. Луганка. – С. 196.

²⁶ **Братченко С.Н.** К вопросу о сложении бабинской культуры (многоваликовой керамики) / С.Н. Братченко // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 21-42.

²⁷ **Братченко С.Н.** К вопросу о сложении бабинской культуры ... – С. 23; та ін.

²⁸ **Братченко С.Н.** Каменско-ливенцовская группа памятников / С.Н. Братченко // Археология Украинской ССР: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 458-462; **Братченко С.Н.** Левенцовская крепость. Памятник культуры бронзового века.

²⁹ **Братченко С.Н.** Пряжки эпохи поздней бронзы и их северокавказские формы / С.Н. Братченко // Конвергенция и дивергенция в развитии культур эпохи энеолита – бронзы Средней и восточной Европы: матер. конф.: в 2 ч. – СПб., 1995. – Ч. II. – С. 8-26.

2. **Братченко С.Н.** Новое поселение эпохи бронзы в донской дельте / С.Н. Братченко // Археологические раскопки на Дону. – Ростов-н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1962. – С. 120-127.
3. **Братченко С.Н.** Первая конференция по археологии Нижнего Подонья / С.Н. Братченко // СА. – 1963. – № 1. – С. 327-329.
4. **Братченко С.Н.** Бронзовый век / С.Н. Братченко, В.Я. Кияшко // История Дона с древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. – Т. 1. – Ростов-н/Д, 1965. – С. 18-30.
5. **Братченко С.Н.** Гончарные печи / С.Н. Братченко // Археология СССР. САИ. – Вып. Г I-20: Керамическое производство и античные керамические строительные материалы. – М.: Наука, 1966. – С. 34.
6. **Братченко С.Н.** Ливенцовская крепость времени средней бронзы / С.Н. Братченко // Тезисы докладов Всесоюзной археологической конференции. Секция “Неолит и бронзовый век”. – М., 1966. – С. 9-10.
7. **Братченко С.Н.** Исследования Ливенцовской крепости / С.Н. Братченко // АИУ 1965-1966 гг. – Вып. I. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 93-98.
8. **Братченко С.Н.** Раскопки крепости бронзового века у Ростова-на-Дону / С.Н. Братченко // АО 1966 г. – М.: Наука, 1967. – С. 66-69.
9. **Братченко С.Н.** Курганы эпохи бронзы у х. Ливенцовка / С.Н. Братченко, В.Я. Кияшко, Н.Н. Чередниченко // АИУ 1965-1966 гг. – Вып. I. – К.: Наук. думка, 1967. – С. 99-102.
10. **Братченко С.Н.** Багатоваликової кераміки культура / С.Н. Братченко // Радянська енциклопедія історії України. – Т. 1. – К., 1969. – С. 98.
11. **Братченко С.Н.** Бабине / С.Н. Братченко // Радянська енциклопедія історії України. – Т. 1. – К., 1969. – С. 96-97.
12. **Братченко С.Н.** Райгородський скарб / С.Н. Братченко // Радянська енциклопедія історії України. – Т. 3. – К., 1969. – С. 524.
13. **Братченко С.Н.** Багатошарове поселення Лівенцівка I на Дону / С.Н. Братченко // Археологія. – 1969. – Т. XXII. – С. 216-231.
14. **Братченко С.Н.** Периодизация памятников средней бронзы бассейна Нижнего Дона: автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.06 – “Археология”. – К., 1969. – 17 с.
15. **Братченко С.Н.** Пам’ятки багатоваликової кераміки / С.Н. Братченко // Археологія Української РСР: у 3 т. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 1. – С. 334-344.
16. **Шовкопляс І.Г.** Епоха міді-бронзи / [І.Г. Шовкопляс, С.В. Смирнов, В.М. Гладилін, С.Н. Братченко та ін.] // Путівник по Археологічному музею. – К., 1971. – 107 с.
17. **Братченко С.Н.** Періодизація та хронологія середньої бронзи Донеччини – Нижньої Донщини / С.Н. Братченко // Матер. XIII конф. ІА АН УРСР, присвяч. 50-річчю АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 123-126.
18. **Братченко С.Н.** Матеріали до вивчення ямної культури Північного Приазов’я / С.Н. Братченко // Археологія. – 1973. – Вип. 11. – С. 21-27.
19. **Братченко С.Н.** Исследования на Левобережной Донеччине / С.Н. Братченко // АО 1973 г. – М.: Наука, 1974. – С. 252.
20. **Телегін Д.Я.** Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів / Д.Я. Телегін, С.Н. Братченко // Археологія. – 1974. – Вип. 13. – С. 105-109.
21. **Братченко С.Н.** О некоторых закономерностях в планировке катакомбных погребений в курганах Нижнего Подонья / С.Н. Братченко // Новейшие открытия советских археологов: тез. докл. конф: в 2 ч. – Ч. I. – К., 1975. – С. 66-67.
22. **Братченко С.Н.** Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы / С.Н. Братченко. – К.: Наук. думка, 1976. – 251 с.
23. **Братченко С.Н.** Исследования Северско-Донецкой экспедиции / [С.Н. Братченко, И.А. Писларий, Э.С. Шарафутдинова, В.И. Неприна, А.А. Кротова, Л.С. Гераськова, О.Р. Дубовская, А.М. Смирнов, В.Я. Зельдина, Л.Ф. Константинеску, А.Ф. Горелик, В.Г. Самойленко] // АО 1975 г. – М.: Наука, 1976. – С. 309-310.
24. **Братченко С.Н.** Багатоваликової кераміки культура / С.Н. Братченко // Українська Радянська енциклопедія: 2-ге вид. – Т. 1. – К., 1977. – С. 315.

25. **Братченко С.Н.** К вопросу о сложении бабинской культуры (многоваликовой керамики) / С.Н. Братченко // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 21-42.
26. **Братченко С.Н.** Погребения срубной культуры // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 12-16.
27. **Братченко С.Н.** Исследования в Северо-Восточном Приазовье / [С.Н. Братченко, И.А. Писларий, Я.П. Гершкович, А.Ф. Горелик, Е.Л. Гороховский, Н.П. Зарайская, Л.Ф. Константинеску, А.М. Смирнов, Н.А. Чмыхов, М.Л. Швецов, Ю.А. Шилов А.С. Шкарбан] // АО 1976 г. – М.: Наука, 1977. – С. 272-273.
28. **Махно С.В.** Пастове намисто з катакомбного поховання на Компанійцевському могильнику / С.В. Махно, С.Н. Братченко // Археологія. – 1977. – Вип. 24. – С. 53-60.
29. **Писларий И.А.** Исследования в бассейне среднего течения Северского Донца / [И.А. Писларий, С.Н. Братченко, А.А. Кротова, Л.С. Гераськова, В.Я. Зельдина, О.Р. Дубовская, В.Г. Самойленко] // АО 1976 г. – М.: Наука, 1977. – С. 355.
30. **Телегин Д.Я.** Материалы энеолита, погребения ямной и катакомбной культур / Д.Я. Телегин, С.Н. Братченко // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 5-12.
31. **Телегин Д.Я.** Вильно-Грушевская курганная группа и курган на территории Запорожской опытной сельскохозяйственной станции / Д.Я. Телегин, С.Н. Братченко, С.В. Смирнов // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 97-126.
32. **Телегин Д.Я.** Вильно-Улановская курганная группа / [Д.Я. Телегин, В.А. Круц, С.Н. Братченко, Е.А. Петровская] // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 83-97.
33. **Телегин Д.Я.** Вильнянская курганная группа / [Д.Я. Телегин, В.А. Круц, С.Н. Братченко, С.В. Смирнов, В.Н. Корпусова] // Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 43-82.
34. **Братченко С.Н.** Исследования курганов на Северском Донце / [С.Н. Братченко, Я.П. Гершкович, Т.Ю. Гошко, Л.Ф. Константинеску, В.Н. Левченко, А.М. Смирнов, М.Л. Швецов, А.С. Шкарбан] // АО 1978 г. – М.: Наука, 1979. – С. 307-308.
35. **Братченко С.Н.** Раскопки курганов в Северо-Восточном Приазовье / [С.Н. Братченко, Я.П. Гершкович, Л.Ф. Константинеску, А.А. Кротова, В.Н. Левченко, Т.В. Панибудьласка, М.Л. Швецов, А.С. Шкарбан] // АО 1978 г. – М.: Наука, 1979. – С. 308-309.
36. **Балонов Ф.Р.** Исследования курганов у с. Н. Бараниковка / [Ф.Р. Балонов, С.Н. Братченко, О.Р. Дубовская, В.Г. Самойленко, А.М. Смирнов, Р.В. Орел]. – М.: Наука, 1979. – С. 295.
37. **Братченко С.Н.** Исследования курганов в Ворошиловградской области / С.Н. Братченко // АО 1979 г. – М.: Наука, 1980. – С. 255-256.
38. **Братченко С.Н.** К определению уровня развития бронзовой индустрии в бронзовую эпоху / С.Н. Братченко // Культурный прогресс в эпоху поздней бронзы и раннего железа: тез. докл. Всесоюзного симпозиума, посвященного 60-летию образования СССР (20-24 октября 1982 г.). – Ереван, 1982. – С. 6-9.
39. **Братченко С.Н.** Средневековый могильник у станицы Багаевской / С.Н. Братченко, М.Л. Швецов // СА. – 1984. – № 3. – С. 214-219.
40. **Братченко С.Н.** Каменско-ливенцовская группа памятников / С.Н. Братченко // Археология Украинской ССР: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 458-462.
41. **Братченко С.Н.** Культура многоваликовой керамики / С.Н. Братченко // Археология Украинской ССР: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 451-458.
42. **Братченко С.Н.** Катакомбная культурно-историческая общность / С.Н. Братченко, О.Г. Шапошникова // Археология УССР: В 3 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 403-420.
43. **Братченко С.Н.** Некоторые итоги и проблемы исследования курганов / С.Н. Братченко // Археологические исследования в зонах мелиорации: итоги и перспективы их интенсификации: тез. науч.-практич. конф. (Ленинград, декабрь 1985 г.). – Л.: Наука, 1985. – С. 74-75.
44. **Братченко С.Н.** Александровский энеолитический могильник / С.Н. Братченко, Л.Ф. Константинеску // Древнейшие скотоводы степей юга Украины. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 17-31.

45. **Братченко С.Н.** Некоторые итоги исследования памятников бронзового века Донецкого региона / С.Н. Братченко // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: тез. докл. обл. науч.-практич. семинара (Донецк, 23-24 апреля 1987 г.). – Донецк, 1987. – С. 36-38.
46. **Братченко С.Н.** Катакомбные культуры Северского Донца и Северо-Восточного Приазовья / С.Н. Братченко // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: тез. докл. науч.-практич. семинара (Донецк, 19-21 апреля 1989 г.). – Донецк, 1989. – С. 27-29.
47. **Братченко С.Н.** Лук і стріли доби енеоліту – бронзи Півдня Східної Європи / С.Н. Братченко // Археологія. – 1989. – № 4. – С. 70-82.
48. **Братченко С.Н.** Курган IV в. до н.э. в бассейне Северского Донца / С.Н. Братченко, М.Л. Швецов, О.Р. Дубовская // СА. – 1989. – № 1. – С. 170-177.
49. **Братченко С.Н.** Второй и шестой николаевские курганы на Луганщине / С.Н. Братченко // ДСПК. – Т. II. – Запорожье, 1991. – С. 52-62.
50. **Братченко С.Н.** Перший Миколаївський курган на Луганщині / С.Н. Братченко // Поховальний обряд давнього населення України. – К.: НМК ВО, 1991. – С. 89-103.
51. **Братченко С.Н.** Северскодонецкие катакомбные погребения на реке Красной / С.Н. Братченко, М.Л. Швецов // Катакомбные культуры Северного Причерноморья: источники, проблемы, исследования. – К., 1991. – С. 165-186.
52. **Братченко С.Н.** Матеріали з музейних колекцій Лівобережної Черкащини / С.Н. Братченко, І.Л. Сердюкова // АДУ 1992 р. – К., 1993. – С. 20, 149.
53. **Братченко С.Н.** Нижнедонской гончарный центр первых веков нашей эры (по материалам гончарных мастерских Кобякова и Подазовского городища) / С.Н. Братченко, В.М. Косяненко // Донские древности. – Вып. 2. – Азов, 1994. – С. 80-101.
54. **Братченко С.Н.** Спасательные работы на могильнике Ростовского городища в 1956, 1957 гг. / С.Н. Братченко, В.М. Косяненко // ИАИАИД. – Вып. 13. – Азов, 1994. – С. 33-36.
55. **Братченко С.Н.** Пряжки эпохи поздней бронзы и их северокавказские формы / С.Н. Братченко // Конвергенция и дивергенция в развитии культур эпохи энеолита – бронзы Средней и восточной Европы: матер. конф.: в 2 ч. – СПб., 1995. – Ч. II. – С. 8-26.
56. **Братченко С.Н.** Соотношение каменной и бронзовой индустрий в энеолите и бронзовом веке / С.Н. Братченко // Донские древности. – Вып. 4. – Азов, 1995. – С. 79-92.
57. **Братченко С.Н.** До проблеми ранньобронзової індустрії Східної Європи / С.Н. Братченко // Древние культуры Восточной Украины. – Луганск: Изд-во ВУГУ, 1996. – С. 32-57.
58. **Братченко С.Н.** Курганы у сел Песчаное и Раздольное в Приазовье / С.Н. Братченко // ДАС. – Вып. 7. – Донецк, 1997. – С. 116-129.
59. **Братченко С.Н.** Орнаментація кераміки у генезі катакомбних культур / С.Н. Братченко // Доба бронзи Доно-Донецького регіону: матер. 4-го Українсько-Російського польового семінару (13-14 липня 1998 р.). – К.; Вороніж, 1998. – С. 7-12.
60. **Братченко С.Н.** Катакомбні та ямні матеріали з перших розкопок на Луганщині / С.Н. Братченко // Древности Северского Донца. – Вып. 4. – Луганск: Шлях, 2000. – С. 76-85.
61. **Братченко С.Н.** Ливенцовский могильник I / С.Н. Братченко, Э.С. Шарафутдинова // ИАИАИД в 1998 г. – Вып. 16. – Азов, 2000. – С. 160-215.
62. **Братченко С.Н.** Металеві сокири ямної культури Середньої Наддніпрянщини / С.Н. Братченко, В.І. Клочко, О.Б. Солтис // АЛЛУ. – 2000. – Ч. 1-2. – С. 8-14.
63. **Братченко С.Н.** Донецька катакомбна культура раннього етапу: у 2 ч. / С.Н. Братченко. – Луганськ: Шлях, 2001. – Ч. 1. – 76 с.; Ч. 2. – 124 с.
64. **Братченко С.Н.** Рідкісні бронзові знаряддя з катакомб Сіверськодонецчини та Донщини III тис. до н.е. / С.Н. Братченко, С.М. Санжаров. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2001. – 108 с.
65. **Братченко С.Н.** Могили бронзової доби в басейні р. Деркул / С.Н. Братченко // МИАВУ. – № 1. – Луганск: Изд-во ВУНУ, 2003. – С. 162-225.
66. **Братченко С.Н.** Бахмутовская курганная группа / С.Н. Братченко, Я.П. Гершкович // МИАВУ. – Луганск: Изд-во ВУНУ, 2003. – № 1. – С. 247-276.

67. **Bratchenko S.N.** Radiocarbon chronology of the early Bronze Age of the Middle Don. Svatove, Luhansk region / S.N. Bratchenko // *Baltic-Pontic Studies*. – Vol.12: The foundations of Radiocarbon chronology of cultures between the Vistula and Dnieper: 4000-1000 BC. – Poznań, 2003. – P. 185-208.
68. **Братченко С.Н.** Прадавня Слобожанщина: Сватівські могили-кургани III тис. до н.е. та майдани / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 2. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2004. – С. 65-190.
69. **Братченко С.Н.** Погребения эпохи энеолита и бронзового века Александровского кургана № 9 на р. Лугань / С.Н. Братченко, Ф.Р. Балонов, Я.П. Гершкович // МДАСУ. – № 3. – Луганськ: Вид-во Суну, 2004. – С. 30-74.
70. **Братченко С.Н.** Витоки орнаментатії інгульського типу / С.Н. Братченко // На пошану Софії Станіславівни Березанської. – К.: Шлях, 2005. – С. 138-142.
71. **Братченко С.Н.** Левенцовская крепость. Памятник культуры бронзового века / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Вид-во Суну, 2006. – С. 32-311.
72. **Братченко С.Н.** Катакомбне “бароко” з овами та петлями в системі орнаментатії / С.Н. Братченко // МДАСУ: Від неоліту до киммерійців. – Луганськ: Вид-во Суну, 2007. – № 7. – С. 103-109.
73. **Братченко С.Н.** Олександрівські могили-кургани в долині Лугані / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 8. – Луганськ: Вид-во Суну, 2008. – С. 134-217.
74. **Братченко С.Н.** Миколаївські могили-кургани в пониззі р. Луганка / С.Н. Братченко // МДАСУ. – № 9. – Луганськ: Вид-во Суну, 2009. – С. 137-197.

Список наукових звітів з авторством С.Н. Братченка

1. **Братченко С.Н.** Отчет о раскопках у пос. Багаевского и ст. Заплавской. – НА ИА РАН. – P-1. – № 2246, 2246-а.
2. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1962 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 2622, 2622-а.
3. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1963 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 2774, 2774-а.
4. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1964 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 2986, 2986-а.
5. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1965 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 3151, 3151-а.
6. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1966 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 3641, 3641-а.
7. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1968 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 4034, 4034-а.
8. **Братченко С.Н.** Отчет о работах Ливенцовской археологической экспедиции в 1970 г. – НА ИА РАН. – P-1. – № 5690, 5690-а.
9. **Телегин Д.Я., Братченко С.Н.** Раскопки курганов в зоне Вольнянской оросительной системы вблизи г. Запорожья. – 44 с. + 37 табл. – НА ИА НАНУ. – 1969/30.
10. **Братченко С.Н.** Отчет о раскопках курганов на Днепропетровщине. – 16 с. + 17 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1970/41а.
11. **Чередниченко Н.Н., Братченко С.Н., Чередниченко Е.Ф., Шарафутдинова Э.С., Алекшин В.А., Бестужев Г.М., Гамаюнов А.К.** Отчет о работе Ворошиловградской экспедиции в 1971 г. – НА ИА НАНУ. – № 1971/31.
12. **Братченко С.Н.** Звіт про роботу Сіверськодонецької експедиції 1972 р. Археологічні дослідження біля м. Олександрівська на Луганщині (кургани 1, 2, 3, 6, 8, 9, Сабівська зрошувальна система): у 2 ч. – НА ИА НАНУ. – № 1972/33.
13. **Братченко С.Н., Писларий И.А.** Звіт за археологічні дослідження біля сіл Новоолександрівка, Новомикільське, Нова Астрахань, х. Шевченка, с. Булгаківка (траси будівництва автошляхів в Кремінському районі на Луганщині). – НА ИА НАНУ. – № 1972/33а.

14. **Братченко С.Н.** Отчет об исследованиях Левобережного отряда Северскодонецкой экспедиции в 1973 году. (Зона строительства оросительных систем в совхозе “Дружба” у г. Сватово). – НА ИА НАНУ. – № 1973/9а.
15. **Братченко С.Н.,** Шарафутдинова Э.С., Смирнов А.М. Отчет Левобережного отряда Северско-Донецкой экспедиции за 1974 г. (раскопки курганов в Сватовском районе на Луганщине: г. Сватово, с. Петровка, с. Ковалевка). – 71 с. + 56 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1974/13а.
16. **Писларий И.А.,** Братченко С.Н., Кротова А.А., Неприна В.И., Шарафутдинова Э.С. Отчет об исследованиях у г. Приволье, Безгиново, Новосёлровка, Песчаное в 1975 году. – 126 с. + 268 рис. – НА ИА НАНУ. – № 1975/1.
17. **Братченко С.Н.,** Писларий И.А., Шилов Ю.А., Гершкович Я.П. Отчет второй Северско-Донецкой экспедиции об археологических исследованиях в Донецкой и Ворошиловградской обл. в 1976 г. – НА ИА НАНУ. – № 1976/96.
18. **Братченко С.Н.,** Писларий И.А., Зарайская Н.П., Горелик А.Ф., Дубовская О.Р., Шилов Ю.А., Гершкович Я.П., Смирнов А.М., Константиnescу Л.Ф., Швецов М.Л., Балонов Ф.Р., Самойленко В.Г. Отчет Второй Северскодонецкой экспедиции об археологических исследованиях в Донецкой и Ворошиловградской областях в 1976 г.. – НА ИА НАНУ. – № 1976/106.
19. **Братченко С.Н.** Отчет об исследованиях Донецкой экспедиции в 1977 г. – 55 с. + 20 рис. – НА ИА НАНУ. – № 1977/12а.
20. **Братченко С.Н.,** Кротова А.А., Швецов М.Л., Гершкович Я.П., Константиnescу Л.Ф., Смирнов А.М., Самойленко В.Г., Шкарбан А.С. Отчет об исследованиях Донецкой экспедиции в 1977 г. (курганы у с. Кременевка и Волонтеровка у г. Жданова и у с. Н. Бараниковка Беловодского р-на Ворошиловградской обл.). – НА ИА НАНУ. – № 1977/12.
21. **Братченко С.Н.,** Гершкович Я.П., Константиnescу Л.Ф., Левченко В.Н., Смирнов А.М., Швецов М.Л., Шкарбан А.С., Кротова А.А. Отчет Донецкой экспедиции за 1978 г. Исследование курганов в Славяносербском районе Ворошиловградской области (с. Смелое, Пришиб, Знаменка, Сокольники, Крипаки) и в Амвросиевском р-не Донецкой обл. (с. Петро-Павловка, Лисичье). – 112 с. – НА ИА НАНУ. – № 1978/1.
22. **Братченко С.Н.** Отчет об исследованиях Донецкой экспедиции в 1979 г. у с. Рудовка Сватовского района, Бахмутовка, Райгородка, Царевка, Деменково Новоайдарского района Ворошиловградской области. – 38 с. + 56 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1979/15.
23. **Братченко С.Н.,** Гершкович Я.П., Дубовская О.Р., Константиnescу Л.Ф., Швецов М.Л. Отчет об исследованиях Донецкой экспедиции в 1980 г. (курганы у с. Царевка, Войтово, Петровка Новоайдарского и Станично-Луганского р-нов Ворошиловградской обл.). – 63 с. + 70 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1980/3.
24. **Санжаров С.Н.,** Братченко С.Н. Отчет об исследованиях Славяногорской экспедиции в 1981 г. (поселения и курган бронзового века и неолита). – 17 с. + 43 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1981/101.
25. **Братченко С.Н.,** Дубовская О.Р., Солтыс О.Б. Отчет об исследованиях Черкасского отряда Лесостепной экспедиции в 1983 г. – 17 с. + 19 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1983/76.
26. **Скорый С.А.,** Братченко С.Н., Белозор В.П. Отчет о работах Левобережного отряда Черкасской археологической экспедиции в 1986 г. – 24 с. + 19 табл. – НА ИА НАНУ. – № – 1986/16а.
27. **Братченко С.Н.,** Битковская Т.Л., Рычков Н.А., Сердюкова И.Л., Шкарбан А.С. Отчет Черкасской Левобережной археологической экспедиции за 1987 г. (курганы у сс. Богуславец, Вознесенское, Синеоковка). – 24 с. – НА ИА НАНУ. – № 1987/22.
28. **Буйских С.Б.,** Братченко С.Н., Островерхов А.С. Отчет о совместных работах Северо-Причерноморской и Ягорлыцкой экспедиций ИА АН УССР в 1989 г. – 29 с. + 24 рис. – НА ИА НАНУ. – № 1989/6.
29. **Санжаров С.Н.,** Братченко С.Н., Прокопенко Е.А. Отчет об охранных раскопках поселения катакомбной культуры у с. Проказино в 1991 г. – 21 с. + 21 табл. – НА ИА НАНУ. – № 1991/65.

30. **Санжаров С.Н.**, Братченко С.Н. Отчет о полевых исследованиях научно-исследовательской археологической лаборатории “Спадщина” в 1998 г. – НА ІА НАНУ. – № 1998/28.
31. **Санжаров С.Н.**, Братченко С.Н. Отчет о полевых исследованиях научно-исследовательской археологической лаборатории “Спадщина” ВУГУ в 1999 г. – НА ІА НАНУ. – № 1999/32.
32. **Санжаров С.Н.**, Братченко С.Н., Черных Е.А., Прынь А.В. Отчет об исследованиях археологической лаборатории “Спадщина” ВНУ в 2000 г. – НА ІА НАНУ. – № 2000/35.
33. **Санжаров С.Н.**, Братченко С.Н., Черных Е.А., Прынь А.В. Отчет об исследованиях археологической лаборатории “Спадщина” в 2001 г. – НА ІА НАНУ. – № 2001/10.
34. **Санжаров С.Н.**, Братченко С.Н., Черных Е.А. Отчет об исследованиях Археологического научно-исследовательского Центра “Спадщина” ВНУ им. В. Даля в 2002 г. – НА ІА НАНУ. – № 2002/129.
35. **Черных Е.А.**, Санжаров С.Н., Братченко С.Н., Супрун А.В., Прынь А.В. Отчет об исследованиях Археологического научно-исследовательского Центра “Спадщина” в 2003 г. – НА ІА НАНУ. – № 2003/21.

Література про С.Н. Братченка

1. **Бритюк О.О.** Чи варто бути українцем? / О.О. Бритюк // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 25-27.
2. **Гершкович Я.П.** Несколько слов о книге и ее “странном” авторе / Я.П. Гершкович // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 4-7.
3. **Гершкович Я.П.** Пам’яті Станіслава Никифоровича Братченка / Я.П. Гершкович // Археологія. – 2011. – № 3. – С. 145-146.
4. **До 60-річчя** Станіслава Никифоровича Братченка // Археологія. – 1996. – № 3. – С. 155-156.
5. **До 60-ти річчя** Станіслава Никифоровича Братченка // Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит–бронзовый век): в 2 ч.: матер. междунар. конф. – Донецк, 1996. – Ч. 1. – С. 138.
6. **К шестидесятилетию** друга и учителя // ИАИАНД в 1994 г. – Вып. 14. – Азов, 1997. – С. 5.
7. **Кияшко В.Я.** Левенцовка начиналась так / В.Я. Кияшко // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 10-16.
8. **Кротова О.О.** Школа польових досліджень С.Н. Братченка / О.О. Кротова // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 8-9.
9. **Литвиненко Р.О.** Бабинська культура у фокусі археологічних студій С.Н. Братченка (до 70-річчя вченого) / Р.О. Литвиненко // Археологія. – 2007. – № 3. – С. 116-119.
10. **Мезенцева Г.Г.** Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник. – Чернігів: Сіверянська думка, 1997. – С. 37-38.
11. **Санжаров С.М.** З історії створення археологічного центру “Спадщина” СНУ ім. В. Даля / С.М. Санжаров // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 17-21.
12. **Станіслав** Никифорович Братченко // Древние культуры Восточной Украины. – Луганск: Изд-во ВУГУ, 1996. – С. 6.
13. **Усачук А.Н.** Пусть работает! / А.Н. Усачук // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 28-31.
14. **Черних Є.О.** Деякі враження від спільної роботи із С.Н. Братченком / Є.О. Черних // МДАСУ. – № 6. – Луганськ: Суну, 2006. – С. 22-24.

Р.О. Литвиненко

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Забавін В'ячеслав Олегович – викладач кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного гуманітарного університету, joiner1971@mail.ru

Загородня Ольга Миколаївна – науковий співробітник Донбаського державного технічного університету (м. Алчевськ Луганської обл.), olgaza@ukr.net

Колесник Олександр Вікторович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історіографії, джерелознавства, археології та методики викладання історії Донецького національного університету, akolesnik2007@mail.ru

Куштан Дмитро Павлович – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу первісної археології Кримської філії Інституту Археології НАН України, kushtan@rambler.ru

Лисенко Сергій Дмитрович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу археології енеоліту – бронзового віку Інституту археології НАНУ, suraganga@yandex.ru

Литвиненко Роман Олександрович – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету, litrom@yandex.ua

Мимоход Роман Олексійович – науковий співробітник відділу охоронних розкопок Інституту археології РАН, mimokhod@gmail.com

Отрошенко Віталій Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу археології доби енеоліту – бронзового віку Інституту Археології НАН України, otrok@i.com.ua

Панковський Валентин Борисович – молодший науковий співробітник відділу археології доби енеоліту – бронзового віку Інституту Археології НАН України, vpns@ukr.net

Потапов Вадим Валерійович – кандидат історичних наук, науковий співробітник лабораторії археології Південного наукового центру РАН (Ростов-на-Дону), potapov_vadim@mail.ru

Санжаров Сергій Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави і права, науковий керівник Археологічного науково-дослідного центру “Спадщина” Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, spadshina@snu.edu.ua

Усачук Анатолій Миколайович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник науково-методичного відділу охорони пам'яток археології Донецького обласного краєзнавчого музею, doold@mail.ru

Федько Валерій Федорович – краєзнавець, с. Безпальче Драбівський р-н Черкаська обл.

Циміданов Віталій Владиславович – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник науково-методичного відділу охорони пам'яток археології Донецького обласного краєзнавчого музею, archaeodon@front.ru

Шепко Лариса Георгіївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету, pakra@etel.dn.ua

Шеф Олексій Вікторович – фахівець-археолог ТОВ “Археологічне товариство Кубані” (Ростов-на-Дону), Scheff_1@mail.ru

Черних Євген Олександрович – директор Археологічного музею Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, spadshina@snu.edu.ua

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АА – Археологический альманах (Донецк)
АВЕС – Археология восточноевропейской степи (Саратов)
АВЛ – Археология восточноевропейской лесостепи (Воронеж)
АВУ – Археологічні відкриття в Україні (Київ)
АДУ – Археологічні дослідження в Україні
АИУ – Археологические исследования на Украине (Киев)
АЛЛУ – Археологічний літопис Лівобережної України (Полтава)
АО – Археологические открытия (Москва)
ГИМ – Государственный Исторический музей (Москва)
ДАЗ – Донецький археологічний збірник (Донецьк)
ДАС – Донецький археологический сборник (Донецк)
ДСПК – Древности Степного Причерноморья и Крыма (Запорожье)
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей (Одесса)
ИАИАИАНД – Историко-археологические исследования в Азове и на Нижнем Дону (Азов)
КСИА – Краткие сообщения Института археологии (Москва)
КСИИМК – Краткие сообщения Института истории материальной культуры (Москва)
КСОГАМ – Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного археологического музея
МВДС – Материалы по археологии волго-донских степей (Волгоград)
МДАСУ – Матеріали і дослідження з археології Східної України (Луганськ)
МИАВУ – Материалы и исследования по археологии Восточной Украины (Луганск)
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР (Москва)
МИАК – Материалы и исследования по археологии Кубани (Краснодар)
НА ІА НАНУ – Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (Київ)
НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины (Київ)
ПАП – Проблемы археологии Поднепровья (Днепропетровск)
ПИФК – Проблемы истории, филологии, культуры (Москва, Магнитогорск, Новосибирск)
РА – Российская археология (Москва)
СА – Советская археология (Москва)
САИ – Свод археологических источников
ССПК – Старожитності Степового Причорномор'я і Криму (Запоріжжя)
СЭ – Советская этнография (Москва)